

बार्हस्पत्यो भरद्वाजः। वैश्वानरोऽग्निः। त्रिष्टुप्, (७ प्रस्तारपंक्तिर्वा)

अहश्च कृष्णमहरर्जुनं च वि वर्तेते रजसी वेद्याभिः।

वैश्वानरो जायमानो न राजावातिरज्योतिषाग्निस्तमांसि॥ ६.००९.०१

वेद्याभिः- वयुनैः। अहश्च कृष्णमहरर्जुनं च- अहोरात्रम्। रजसी- द्यावापृथिव्यौ च। वि वर्तेते- परिवर्तेते। वैश्वानरः- सर्वनरहितोऽग्निः। राजा- नृपः। न- इव। जायमानः। अग्निः। ज्योतिषा। तमांसि- अन्धकारान्। अतिरत्- बाधते॥१॥

नाहं तन्तुं न वि जानाम्योतुं न यं वयन्ति समरेऽतमानाः।

कस्य स्वित्पुत्र इह वक्तवानि परो वदात्यवरेण पित्रा॥ ६.००९.०२

समरे- सङ्गमने। अतमानाः- चेष्टमानाः शक्तयः। यम्- यत्। वयन्ति- सृजन्ति। तत्। नाहं तन्तुं न वि जानाम्योतुम्- कारणकार्यं नाहं जान इति भावः। तन्तवः पटस्य प्रागायत्तानि सूत्राणि। ओतवस्तिरश्चीनानि सूत्राणि। कस्य स्वित्। परः- श्रेष्ठतरः। पुत्रः। अवरेण। पित्रा- जनकेन शिक्षितः सन्। इह- अत्र। वक्तवानि- अस्मिन् विषये वक्तव्यानि। वदाति- वक्ष्यति॥२॥

स इत्तन्तुं स वि जानात्योतुं स वक्तवान्यृतुथा वदाति।

य ई चिकेतदमृतस्य गोपा अवश्चरन्परो अन्येन पश्यन्॥ ६.००९.०३

यः। अमृतस्य- अमृतत्वस्य। गोपाः- पालकः सन्। परः- श्रेष्ठः सन्। अन्येन- इतरेण शुद्धात्मरूपेण। पश्यन्- साक्षी सन्। अवश्चरन्- उपाधिना संसारेपि सरन्। ईम्- एतत्। चिकेतत्- ज्ञातवान्। सः- सोयमात्मा। इत्- एव। तन्तुं ओतुम्- कारणकार्यम्। वि जानाति। सः। वक्तवानि- वक्तव्यानि। ऋतुथा- यथाकालम्। वदाति- ब्रवीति। अत्र निरुपाधिक आत्मा परः पुत्रः। सोपाधिक आत्मा अवरः पिता। सोपाधिकस्याध्यात्मसाधनेन चित्तशुद्धिर्निरुपाधिकस्यात्मनोऽवगतिः।

तस्मात् तौ कारणकार्यवद्भातः । तस्मात्तयोः पितृपुत्रत्वं कल्प्यते । गर्भ इव सुभृत इत्यात्मनः पुत्रत्वं जीवस्य कल्प्यत इतरत्रापि श्रुतौ ॥३॥

अयं होता प्रथमः पश्यतेममिदं ज्योतिरमृतं मर्त्येषु ।

अयं स जज्ञे ध्रुव आ निषत्तोऽमर्त्यस्तन्वा ३ वर्धमानः ॥ ६.००९.०४

अयम्- एषः । होता- देवाहाता । प्रथमः- मुख्यः । इमम्- एतम् । पश्यत । इदम्- एतत् । मर्त्येषु- मनुष्येषु । अमृतम् । ज्योतिः । सोयम् । ध्रुवः- सनातनः । अमर्त्यः- अमरः । तन्वा- स्वदेहेन । वर्धमानः । आ- समन्तात् । निषत्तः- निषण्णः । जज्ञे- जातः ॥४॥

ध्रुवं ज्योतिर्निहितं दृश्ये कं मनो जविष्ठं पतयत्स्वन्तः ।

विश्वे देवाः समनसः सकेता एकं क्रतुमभि वि यन्ति साधु ॥ ६.००९.०५

पतयत्सु- प्राणिषु । अन्तः- अन्तर्हृदये । ध्रुवम्- सनातनम् । ज्योतिः । दृश्ये- दर्शनार्थम् । निहितम् । मनो जविष्ठम्- मनसो वेगवत्तरम् । नैनद्देवा आप्नुवन् पूर्वमर्षत्तद्भावतो न्यानत्येति तिष्ठदिति श्रुतेः । विश्वे- सर्वाः । देवाः- द्योतनशक्तयः । समनसः- सहृदयाः । सकेताः- सप्रज्ञाः । एकम्- एकाम् । क्रतुम्- प्रज्ञाम् । साधु । अभि वि यन्ति- प्राप्नुवन्ति ॥५॥

वि मे कर्णौ पतयतो वि चक्षुर्वीक्षदं ज्योतिर्हृदय आहितं यत् ।

वि मे मनश्चरति दूरआधीः किं स्विद्वक्ष्यामि किमु नू मनिष्ये ॥ ६.००९.०६

यत्- यदा । इदम्- एतत् । ज्योतिः । हृदये । आहितम्- स्थापितम् । तदा । मे- मम । कर्णौ- कर्णौ । वि- विविधम् । पतयतः- पततः । चक्षुः । वि- विविधं पतति । मे- मदीयम् । मनः । दूर आधीः- दूरे आध्यानं कुर्वत् । वि- विविधम् । चरति- सरति । किंस्वित्- किं वा कथं वा । वक्ष्यामि । किम् । मनिष्ये- चिन्तयिष्यामि । न तत्र चक्षुर्गच्छति न वाग्गच्छति नो मनः । न विद्मो न विजानीमो यथैतदनुशिष्यात् ॥ इति हि तलवकारे । अथवा अस्य मन्त्रस्यायमर्थः- अस्मिन् ज्योतिषि हृदये आहिते श्रोत्रादिकं विगतपतनं भवति । एवमिन्द्रियनिरोध उच्यते ॥६॥

विश्वे देवा अनमस्यन्भियानास्त्वामग्ने तमसि तस्थिवांसम्।

वैश्वानरोऽवतूतये नोऽमर्त्योऽवतूतये नः ॥ ६.००९.०७

अग्ने । त्वाम् । तमसि- अन्धकारेपि । तस्थिवांसम्- सन्मार्गे नयनाय स्थितम् । विश्वे देवाः- सर्वे देवाः । भियानाः- अन्धकारभीताः । अनमस्यन्- ववन्दिरे । वैश्वानरः- सर्वजनहितः । नः- अस्मान् । ऊतये- रक्षायै । अमर्त्यः- अमरः । अवतु- रक्षतु ॥७॥